

Eskişehir İli Manav Ağızlarında Tespit Edilen Eskicil Sözcükler

Bilal UYSAL¹

Eskişehir İli Manav Ağızlarında Tespit Edilen Eskicil Sözcükler

Öz

Ağızlar, bünyelerinde eskicil sözcükleri yaşatmaları bakımından ölçünlü dilden farklıdırlar. Çalışmada EİMA'da yer alan *eskicil* sözcükler tespit edilmiştir. Eski Türkçeden gelen sözcükler, DLT'ye bakılarak tespit edilmiş, bu sözcükler GTS'de yer almıyorsa *eskicil* olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada 37 eskicil sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin bir kısmının Eski Türkçedeki biçimleri ile ses ve anlam bakımından farklı olarak kullanıldığı görülmüştür. Sözcük başı /b/ ünsüzünün (bile>bele, bıkın>bıkın, bıldır>bıldır, buturgak>bitıraK) korunduğu; aynı şekilde sözcük başında k>g değişikliği yaygın olduğu (kadrak > gayrak, küwen- > govan-, kogsak > govaşak, kök > gök, kön- > gön-, köñlek > göynek, külre-/küldre- > güldürtü) beş sözcükte ise /k/ ünsüzünün korunduğu (kak > kak, kerü > kerı, kenzi > kendirik, kepi- > kepir, kes > kes) tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eskicil, Eskişehir, Ağız, Sözcük, Dil

Makale Türü: Araştırma makalesi

Eskisehir Province Manav Dialects Detected Archaic Words

Abstract

Dialects are different from the standard language in terms of keeping the archaic words alive in their structure. In this study, *archaic* words in EİMA were identified. The words from Old Turkish were identified by looking at DLT, and if these words were not included in GTS, they were evaluated as archaic. In the study, 37 archaic words were identified. It was observed that some of these words are used differently from their Old Turkish forms in terms of sound and meaning. The word-initial /b/ consonant (bile>bele, bıkın>bıkın, bıldır>bıldır, buturgak>bitıraK) is preserved; likewise, although word-initial k>g change is common (kadrak > gayrak, küwen- > govan-, kogsak > govaşak, kök > gök, kön- > gön-, köñlek > göynek, külre-/küldre- > güldürtü), the /k/ consonant is preserved in five words (kak > kak, kerü > kerı, kenzi > kendirik, kepi- > kepir, kes > kes).

Keywords: Archaic, Eskisehir, Dialect, Word, Language

Paper Type: Research article

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi, buysal@aku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7198-8760>

1. Giriş

Dil, sürekli bir devinim içerisinde. Dilin temel malzemesi sözcükler de zamanla değişime uğrar veya yerine başka sözcükler geçebilir. Bir dilin ölçünlü dildeki söz varlığı ağızlar göre daha azdır. Ağızlardaki özellikle eskicil sözcük zenginliğine karşılık standart dil daha kısıtlıdır. “Ağızlardaki serbest hareket kabiliyeti beraberinde bireyin ve toplumun dil hafızasında yer alan öğelerin ölçünlü dile nazaran daha fazla kullanımını doğurur” (Karaoğlu ve Alan, 2022: 539). Toplumun hafızasındaki söz varlığının ağızlar da daha fazla yaşadığına, özellikle standart dilde kullanımdan düşmüş eski sözcüklerin yaşamaya devam ettiğine şahit olmaktayız. “Standart dilde kullanımdan düşmüş bu eskicil kelimeler ağızlar da ise yaşamaya devam etmektedir. Bu kelimelerin ağızlar da yaşaması dil çalışmalarında ağızların kaynak olma özelliğini sağlamlaştırmaktadır” (Eryiğit, 2023: 545).

Bu çalışmada Eskişehir İli Manav Ağızları’nda (EİMA) yer alan, ancak ölçünlü dilde kullanımdan düşmüş sözcükler ele alınmıştır. Manavlar Eskişehir’in yerlileridir, manav ağızları ile ilgili kapsamlı bir çalışma olması nedeniyle Eskişehir ili manav ağızları ele alınmıştır. Manav ağızlarında Eski Türkçenin izlerini görmek bakımından çalışmanın faydalı olacağı düşünülmüştür.

2. Eskicil Terimi Üzerine

Dilin eski dönemlerine ait bazı sözcükler, günümüz ölçünlü dilinde kullanılmaz. Ancak metnin yazıldığı dönemde ölçünlü dilde bulunmayan sözcükler; bazı ağızlar da, yerel gruplar da veya yazarların dilinde kullanılmaya devam eder, bu sözcüklere *eskicil* denir. “Tarihten bu yana korunarak taşınan bu öğelere *arkaizm*, *eskilik*, *eski biçim*, *eskil biçim*, *eskicil öge* gibi adlar verilmiştir. Burada önemli olan konuşulan dilde eskicil kabul ettiğimiz kelimenin kullanımdan düşmüş olmasıdır” (Yalçın, 2019: 35). Kullanımdan düşmüş sözleri veya biçimleri kullanmaya da *eskicilik* denilmektedir. “Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızlarında Doğu Türkçesine ait özelliklerin görülmesi olarak da bilinen *arkaizm* (*eskicilik*) ve *arkaik* (*eskicil*) öğeler” (İsi, 2018: 57) ağızlar da ölçünlü dile göre daha fazla kullanılmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan *eskicil* terimi yerine dilbilgisi ve dilbilim sözlüklerinde farklı adlandırmalar yapılmıştır. Bu konuda Vardar (2002) *eskil biçim* terimini tercih eder, bu sözcüğün (*Alm. Archaismus*, *Fr. archaïsme*, *İng. archaisrn*) terimlerinin karşılığı olduğunu belirtir ve bu terimi “Kullanımdan düşmüş bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu, vb.” (2002: 93) şeklinde tanımlar. İmer, Kocaman ve Özsoy *eskicil biçim* (archaism) terimini tercih eder ve terimi “Dilin geçmiş evrelerinde kullanılmış olup artık kullanılmayan sözcük ya da dilbilgisi özelliği” (2011, s. 118) olarak tanımlar. Korkmaz *eskicilik* terimini tercih eder ve “Eskiye bağlılık, artık kullanılıştan düşmüş olan eski kelimeleri veya kelimelerin eski biçimlerini kullanma; kalıntı kelimeleri kullanma” (1992: 55) şeklinde ifade eder. Terim batı dillerinde yaygın olarak archaic şeklinde kullanılmaktadır. “Batı dillerinde ‘eski çağa ait, eski tarzda’ anlamlarını taşıyan Yunanca archaios’tan gelen arkaizm sözcüğü ile karşılaşmıştır. Eskicil öge, sadece sözcüklerle sınırlı olmayıp ses ve yapı bakımından da kullanımdan düşmüş her tür özelliği karşılar” (Değer, 2021: 12).

Ölmez (2003: 135-136) dilbilim sözlüklerinde bu terimin eksik ya da yetersiz tanımlandığını, akademik öğretmeni Talat Tekin'den derslerde öğrendiklerinden çıkardığı sonuçla *arkaizm* > *arkaiklik* veya *eskicilik* anlayışından esinlenerek *eskicil öge* terimini kullanır ve terimi “bir dilde Eski Türkçeye karşılaştırıldığında, öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra sözlüksel biçimlerin de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılmasıdır” (2003: 136) şeklinde açıklar. Gülsevin (2015: 3) konuşulan ve yazılan dilde kullanımdan düşmüş eski söz veya deyimlere arkaik denildiği hâlde, eserin yazıldığı dönemde yaygın olarak kullanılan sözcüklerin de bazı araştırmacılarca arkaik olarak değerlendirilmesini yanlış bulur. Ona göre bir sözcüğe arkaik denilebilmesi için eşzamanlı olarak bir başka diyalektle veya artzamanlı olarak inceleme yapılan diyalektle bu diyalektin eski dönemi arasında bir karşılaştırma yapılması gerektiğini belirtir.

EİMA'dan elde edilen bazı eskicil sözcüklerde ses değişikliği de görülmüştür. Çalışmadan elde edilen eskicil sözcüklerdeki ses değişiklikleri ve Eski Türkçeden EİMA'ya anlam değişimleri (anlam daralması, genişlemesi) de ele alınmıştır.

3. Yöntem ve Sınırlılıklar

Çalışma Doğru tarafından hazırlanan Eskişehir İli Manav Ağzıları (2022) adlı kitapta tespit edilen eskicil sözcüklerle sınırlandırılmıştır. EİMA'dan tespit edilen ve eskicil öge olduğu düşünülen sözcükler, söz konusu eserin Bağlamsal Sözlük ve Dizin bölümü taranarak elde edilmiştir. Bu sözcüklerin eskicil öge olup olmadığına ölçünlü TT sözlüğü Güncel Türkçe Sözlük'e (GTS) bakılarak karar verilmiştir. EİMA'da yer alan, ancak GTS'de yer almayan veya *halk ağzından* ibaresiyle verilen sözcükler, eskicil olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu sözcükler; TDK Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü ile diğer bölge ağzılarında da görülebilir.

Eskicil sözcüklerin tespiti hususunda ölçüt oluşturmanın güçlükleri vardır. EİMA'da geçen ve masa başında GTS'de yer almaz diye düşünülen örneğin "*Buñ, çeç, şilte, ırgalamak, dit-, siy-, erin-, kertik vb.*" gibi sözcükler GTS'de yer almaktadır. Bu hususta ölçüt, EİMA'da kullanılan sözcüğün Eski Türkçeden gelmiş olması ve GTS'de yer almaması olarak belirlenmiştir. Bu nedenle bahsi geçen sözcükler de dahil olmak üzere pek çok sözcük GTS'de yer alması nedeniyle eskicil kabul edilmemiştir. Buna karşılık GTS'de "ağzılardan" ibaresi ile verilen sözcükler ile Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğünde yer alan, ancak GTS'de yer almayan sözcükler *eskicil* olarak değerlendirilmiştir. Bir karşılaştırma yapılarak GTS'de yer almayıp da Kubbealtı Lugat'ında (KAL) yer alan sözcükler de (*aşık, bele-, çaput, dam, kayrak, kıvanmak, gök, ibrik*) eskicil kabul edilmiştir. Bunun dışındaki sözcükler, KAL'de de yer almayan ya da "*E. T. Türk. ve halk ağzı*" ibaresi ile yer alan sözcüklerdir.

Çalışmada tespit edilen ve eskicil olarak kabul edilen sözcükler, alfabetik olarak sıralanmış, her sözcüğün önce EİMA'da yer alan anlamı (1) verilmiş, tespit edilen eskicil sözcüğün geçtiği örnek cümleler EİMA'dan alıntılanarak örneklendirilmiştir. Sonra (2) EİMA'dan tespit edilen sözcük, Eski Türkçenin söz varlığını yansıtan en eski Türkçe sözlük olan Dîvânu Lüğâti't-Türk'te (DLT) de tanıklanmış ve her sözcüğün DLT'de yer alan anlamı verilmiştir. Üçüncü aşamada (3) TDK'de şayet varsa *ağzılardan* ibaresiyle (GTS), Tarama Sözlüğü (TS) ve Derleme Sözlüğü'nde (DS) geçen anlamları (3) verilmiştir. Ayrıca bu kısımda bazı sözcüklerde bilgi bakımından TDK sözlüklerinin yetersiz kaldığı durumlarda Değer'in *Anadolu Ağzılarında Eskicil Söz Varlığı* ve Taş'ın *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskicil Ögeler* adlı çalışmalarından faydalanılmıştır.

4. Bulgular

Araştırmada EİMA'dan 37 eskicil sözcük tespit edilmiştir. Aşağıda EİMA'dan elde edilen eskicil sözcükler ve bu sözcüklerdeki anlam değişimleri (anlam genişlemeleri ve daralmaları) ele alınmıştır.

4.1. EİMA'da Tespit Edilen Eskicil Sözcükler

Aşağıda EİMA'da tespit edilen 37 eskicil sözcük alfabetik olarak sıralanmıştır:

ağnan-

1. EİMA "ağnan-: Yatıp yuvarlanmak, kendini yerlere atmak" (Doğru, 2022: 964)

"Okul okudunuz mu? HKA: (35) oşzamatşoşukşüçecikşoşuyóduK. ben yatı.. kırka yatı meKdebine vedi bobam. bi (36) âbéyimşmarıdı u da.. şindi benşağnandım âbéyşurdan geçirdi bi sene okudum" (Doğru, 2022: 604).

2. DLT "agna-: hayvanlar debelenerek kaşınmak, ağnamak" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 544).

3. TDK "ağnanmak (I): Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak" DS.

aşık

1. EİMA “aşık: Taşlarla oynanan bir tür çocuk oyunu” (Doğru, 2022: 1019).

“Kıbidik mi? AG: kibidig dı böyne ... kibidigşoynardıK daş- larınan. **aşığ**şoynardıK. **FD**: (13) Aşık. AG: **aşık**. undan sonacîm çamırdan çölmek yapardıK. goyun yapardıK. aşşa okulug (14) yamnde özlü çamır vadır” (Doğru, 2022: 585).

2. DLT “aşuk: insanın ve başka şeylerin aşık kemiği” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 561).

3. TDK “< aşığ < aşık: Topuk kemiği, (“Aşık kemiği” de denir.) oyunda kullanılıp birbiri üstüne konur” DS. “aşuk < ET (MK) aşuk ‘Aşık, topuk kemiği, ayak bileği eklemi.’; Anad. Ağ. aşuk aşşığ aşşığ, aşşığ, aşşığ, aşuğ, ‘Aşık kemiği, koyun ve keçinin arka but ekleminden çıkan 3 cm civarında bir tarafı tümsek, diğer tarafı çukur olan kemik” (Değer, 2021: 112).

belē-

1. EİMA “bele-: Bulamak, bulaştırmak” (Doğru, 2022: 1076).

“HG: hi. (142) gøşu ālımazdı eski çocuklā hinTikilē gibi, kimisi kusurlu oluyo şimTiki çocuklān çou... (143) EA: nasī oluncu duzu **belē**dik yini bitērlēdi ne_bi Pişēdi” (Doğru, 2022: 829).

2. DLT “bile- ~ bile-: (kana) belemek, (kana) bulamak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 587).

3. TDK “belemek: 3. -e, -i, *ağızlardan*. bulamak” GTS. Sözcüğün *kundaklamak* anlamı da vardır. “belemek I < bula- < ET (MK) bele- < AT *bēle- ‘Çocuğu kundaklamak.’; Anad. Ağ. belemek ‘Çocuğu kundaklamak, sarmak” (Değer, 2021: 167).

bıkın

1. EİMA “bıkın: Omurga, bel” (Doğru, 2022: 1091).

“üsdünü] çeperi gitsi] diyi. çuvallara dolduru (37) arabıya atar bi adamınan beraber çuvallara guyardık. unnanşelleşirşatardıK. hinci gali bel (38) **bıkın** galmadıK” (Doğru, 2022: 694).

2. DLT “bıkın: böğür” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 585).

3. TDK “bıkın: Böğür” TS. “bıkın: Omurga, bel. Sırt, omurga (çoğunlukla bel sözcüğüyle birlikte kullanılır)” DS. “bıkın < ET (Uyg., MK) bıkın ‘Bel, sırt, kıç.’; Anad. Ağ. bıkın, bıhın ‘Belin üst kısmı, omurga, bel” (Değer, 2021: 181).

bıldır

1. EİMA “bıldır: Geçen yıl” (Doğru, 2022: 1091).

“tarana bakam yapıp yiyon. yükümü de atıyon. o ey büyük tasa yük Sati, kimsiye (63) mütacşolmadan. eşte burda sokulupdurun **bıldır** gızıy yanında gışı çıktın bu yıl nellere (64) gitcemi bilmen. SGA: Kışın kızının yanına mı gidiyorsun? FA: he gışın gızıy yanına gitdim (65) **bıldır**, hastalandım da. bı yıl evimden gitmeKŞistemeyyon” (Doğru, 2022: 456).

2. DLT “bıldır: Geçen yıl” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 585).

3. TDK “bıldır: *zarf, ağızlardan*. Geçen yıl, bir yıl önce” GTS. “bıldır, (buldur): Geçen yıl” TS. “bıldır: Geçen yıl” DS.

bıtıraK

1. EİMA “bıtıraK: Tarlalarda biten, dikenli bir çeşit yaban otu” (Doğru, 2022: 1093).

“tarlıyı başsak toplama giderdik. ekin kellesi. böle topra açardıgşaçardıK da yanı esgiden (61) **bitrak** ne çoşolurdu ramazan. onnarşayamıza batcak diye böle açadıgşaçadıK” (Doğru, 2022: 473).

2. DLT “buturgak: fıstık şeklinde bir diken” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 605).

3. TDK “bitrak: Tarlalarda biten, dikenli bir çeşit yaban otu” DS. Değer, Anadolu ağızlarda ‘tohum’ olarak da kullanıldığını belirtir: “Anad. Ağ. buturak, bitrak ‘Kırlarda yetişen yabancı bir otun dışı dikenli tohumu” (2021: 211).

çapıt

1. EİMA “çapıt / çaPut: Eskimiş, paçavra durumuna gelmiş bez parçası” (Doğru, 2022: 1192).

“EB: Tezgâhı mı var? HY: yoK bunu makinede dikiyor **çapıt**ını (23) döşeyor. oturdü yerden böle dolaniyo, dikiyor desenni desenni” (Doğru, 2022: 356).

2. DLT “çapgut: kıtk” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 615).

3. TDK “çaput: 1. isim, ağızlardan Eskimiş bez parçası; paçavra. 2. isim, ağızlardan bez (I): Mehmet geldiği zaman mektubu bitirmiş, mumlu çaputa sarmıştı. – M. N. Sepetçioğlu” GTS. “çapıt: Adi bez, paçavra” TS. “çapıt (I): 1. Eski bez parçası, Paçavra; bez” DS.

çımki

1. EİMA “çımki: Çalı, odun parçaları” (Doğru, 2022: 1215).

“bi gün, önceden yir bellerdip çamaşlırları sırtına vuru giderdip. şu **çımki**lâdan gazan (48) gâynadırdı. orda depine depine yıkarız biz, ayaklarımızınan” (Doğru, 2022: 503).

2. DLT “çawar / çawar çuwar: ateş yakmak ve tutuşturmak için kullanılan odun parçası” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 617).

3. TDK “çımki: 2. Çalı, odun parçaları” DS.

dam

1. EİMA “dam: 1. Hayvan koymaya mahsus yer, ahır. 2. Bir binanın dış etkilerden korunması için yapılan en üstündeki örtü kısmı, çatı” (Doğru, 2022: 1247).

“Pancarşekerledi, unna (15) annemgil çapeye giderdi, ben de evde unnap yimeyini yapardım. hem bi **dam** dolusu hayvana (16) bakardım” (Doğru, 2022: 543).

“Bize eski çatıların yapılışını bir daha anlatır mısınız?... CÖ: he esgidenşişde lâylon sererlerdi (4) dam topraklarına. şey yuvak yuvânan yuvallardı akmasın diyi” (Doğru, 2022: 683).

2. DLT “tâm ~ tam: duvar, sur” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 850).

3. TDK “dam: 4. isim, ağızlardan. ahır” GTS. “dam (tam): Ev, üstü örtülü yer, dam” TS. “dam: 1. Toprak damlı ev, kulübe, köy evi” DS.

dız-

1. EİMA dız- fiili madde başı olarak alınmış, ancak sözcük anlamlandırılmamıştır. Bu sözcüğün bölgede yaşayanlardan edinilen bilgiye göre DLT’deki tez- fiili ile aynı anlamda olduğu değerlendirilmiştir.

“Kızdırıyorlar mıydı? KD: gızdırıllardı (65) valla. ... getirig şu ola kesem de yiyem dellerdi. lenşa.. godumug çocü başKa kesig. u ölağ (66) benim benim dèrdi. atları gör da **dız**ırdı ölä. onnar da gücâna alırdı ölä, kesèm dellerdi mäsiz” (Doğru, 2022: 706).

2. DLT “tez-: Kaçmak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 874).

3. TDK sözlüklerinden hiçbirinde (GTS, TS ve DS) bu sözcük tanıklanmamıştır. Taş (2019: 84-85) bu sözcüğün EAT metinlerinde değişik şekillerde okunduğunu, örneğin *taşık-*, *taşığan-* şeklinde kullanılan sözcüklerin “koşup sıçramak” anlamında kullanıldığını belirtir. Sözcüğün Anadolu ağızlarında *tezik-* şeklinin de olduğunu belirtir: “Anadolu ağızlarında ise *taşık-* [taɰ-] ‘hayvan başını alıp gitmek, yabancılaşmak’ (DS X: 3854a), *tezik-* [teziɰ ol-, teziktir-, tezi-, tizikle-, tez-] 1. ‘bulunduğu yerden ya da sürüden ayrılıp uzaklaşmak (insan ya da hayvan için)’ 2. ‘yolunu şaşırmaq’; 3. ‘izini kaybetmek’; 4. ‘koşmak’; 5. ‘işten soğumak, usanmak, tembellik etmek ve haylazlık yapmak’” (2019: 84-85) anlamlarını vermiştir.

don

1. EİMA “Don 1: Elbise” (Doğru, 2022: 1311).

“garısızdı, vardı işde. karısı da gebegenş galdı. olan vardı iki buçuk iki iki iki yaşındaydı (22) işde iki yaş deye. aF,edersin dâ donuna işerdi böle haber, etmezdi. ge- çenşerkeklere (23) sarılırdı boba diyi” (Doğru, 2022: 695).

2. DLT “tön ~ ton: elbise” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 891).

3. TDK “don: 1. isim, ağızlardan. giysi” GTS. “don (ton): 1. Elbise, kılık kıyafet” TS. “don: 4. Pantolon. Şalvar” DS.

ğayrağ

1. EİMA “ğayrağ: Döşeme taşı, kaygan taşı, bileği taşı” (Doğru, 2022: 1456).

“undan kēri peyniriş suyunu gōyarsıñ, hateşiñ (38) gıyısına gōrsuñ. u dutTup suyu çıkdı mı undan kēri soşudursuñ. soşutTuğtan keri temiz bi (39) beze devirisıñ. u süzer şundan kēri goca gıyrağ gōrsuñ böne gıyranşüsdüne basdırısıñ” (Doğru, 2022: 633).

2. DLT “kadrak: dağın katları ve kıvrımları, yamaç ve kenarları” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 676).

3. TDK “kayrak: 2. isim, ağızlardan. Yassı, düz taş” GTS. “kayrak: Döşeme taşı” TS. “kayrak (1): 2. Yassı, düz, tabaka halindeki taş” DS. “kayrak < ET (MK) kadrak ‘Dağın bükümleri ve kıvrımları. Bileği taşı.’; Anad. Ağ. kayrak ‘1. Taşlı, kumlu, ekime elverişli olmayan toprak. 2. Yassı, düz, tabaka halinde taş. 3. Biley taşı. 4. Döşeme taşı.’ ... 210 kadrak kadrak ‘Dağın bükümleri ve kıvrımları.’ Bundan alınarak kat kadrak ‘Büküm ve kıvrım.’ denir. (Değer, 2021: 492).

govan-

1. EİMA “govan-: Kıvanmak, övünülecek bir olaydan dolayı sevinmek, iftihar etmek, memnun olmak” (Doğru, 2022: 1547).

“NK: bunnariş böle datlı (52) gelibşoturuP gonusup yidiñe ben gōvanırın. memnun gıalırın ne mutlu. allahıma bin kere (53) şükür” (Doğru, 2022: 727).

2. DLT “küwen-: övünmek” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 758).

3. TDK “kıvanmak: Övünülecek bir olaydan dolayı sevinmek; memnun olmak” GTS. “kıvanmak: 1. Sevinmek, güvenmek, öğünmek. 2. Haz duymak, heveslenmek” TS. “kıvanmak (I): 1. Sevinmek” DS.

govaşak

1. EİMA “govaşak: Kovşak, gevşek, aralıklı” (Doğru, 2022: 1548).

"MK: göçüyo, ğa.. ğapanıp gidiyo. SK: sonra başKa yerden teKrar göçüyo. (54) suyun gidişi. MK: **ğovaşak** toprak yam devamını yapıyo deŞişik yerlerde, suvuj, oldü (55) yerde" (Doğru, 2022: 747).

2. DLT "kogsak: içinde gevşeklik ve çürüklük olan" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 725).

3. TDK "goşak: Gevşek, iki şey arasındaki boşluk. govşak: Hafif, içi boş" DS. "Anad. Ağ. kağşak, kağşak, kağaşak, kahşak, koğşak 'Eskimiş, gevsemiş, yıkılmaya yüz tutmuş eşya, yapı'" (Değer, 2021: 510).

gök

1. EİMA "gök II: Olgunlaşmamış, ham" (Doğru, 2022: 1553).

"SGA: Tuttu mu? FK: dutTu. bayâ böyödü bu sene iki se.. (65) iki tane işiysi vardı. bizim torun vardı, onu oldu- olduruP da ... ali. üzümnerde hâm **gök** mük yir (66) misigiz?" (Doğru, 2022: 372).

2. DLT "kök: yeşillik (ağaçlık alan)" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 734).

3. TDK "gök: 5. sıfat, ağızlardan. Olgunlaşmamış" GTS. "gök, (gökce): 2. Yeşil" TS. "gök (I): Olgunlaşmamış, ham (meyve için)" DS.

gön-

1. EİMA "gön-: Yanacak derecede ısınmak, hafif sararmak" (Doğru, 2022: 1554).

"unnan şindi gaynatTım da. şi gız süTler ısındıysa (23) bedriye şunnarı **gönem** de böyün tencire yok, peynir çalam. süT de bişmişSoluydu guyar (24) içerdig" (Doğru, 2022: 627).

2. DLT "kön-: Argu lehçesinde yanmak" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 737).

3. TDK "gönmek: Yanacak derecede ısınmak, hafif sararmak" DS. "Anad. Ağ. günümek, göynümek, köynümek '1.Yanmak. 2.Bir cismin ateşten yanmadan önce kızarmak, gevrekleşmek, suyunu kaybetmek, gevremek. 3.Ekinlerin, meyvelerin olgunlaşması.'" (Değer, 2021: 425).

göynek

1. EİMA "göynek: bk. gömlek. gömleK : 1. Erkeklerin ceket veya yelek altına giydikleri, vücudun üst kısmını örten giyecek" (Doğru, 2022: 1553).

"DÜ: he gidip satınşalyoduk. SGA: (62) İpi? DÜ: he ipi. u bez u. yani **goynek** gibi bölü geyiyordukŞuna. **göynek** gibi. hinci bu işeyi (63) ete geydımız gibi **göynek** yapıyo anılarımız" (Doğru, 2022: 894).

"on (11) yaşında ata binip makine biçiyoduk. burlarım bütün gayış sürterdi yara olurdu, (12) gannarşakardı böle. ya. don yok, inmem ne yök, göynekcek. ayaKgabı yok" (Doğru, 2022: 546).

2. DLT "könek: gömlek" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 738).

3. TDK "göynek, (göyünek): Gömlek" TS. "göynek (I): 2. İç çamaşırı. İç giysisi, fanila" DS. "göyün- yer değiştirme ve ünlü türemesi ile, ET köñ- 'yanmak' (ED: 726b; orada /ü/ ile) eyleminden gelişmiştir: göyün- <*göyn- <köñ-" (Taş, 2019: 56).

güldürtü

1. EİMA "güldürtü: Aniden çıkan şiddetli ses" (Doğru, 2022: 1582).

"şinci ışıkla vâ düşünne bir (28) havta boyunca çalgıcıla çalardı. öle öle işde sorgumuz içinde. CÜ: hepsi, şindi biz biliyoz. (29) bizden sonraki bilmiyo artık. sa.. dört duvar şarası

güldürtü. *bizde çok şeler yani güzel (30) muhabetlerşolurdu düşünmede* (Doğru, 2022: 794).

2. DLT “külre- / küldre-: (taş, kuyuda) ses çıkarmak ve böylece derinliği haber vermek” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 755).

3. TDK “gümbürtü: isim. Birdenbire yankılı ve derinden gelen patlama, yıkılma, çarpma sesinin adı.” GTS.

ırbık

1. EİMA “ırbık: ıbrık, kulplu, emzikli, karınlı ve ince boyunlu su kabı” (Doğru, 2022: 1647).

“FG: Pirşayşokula KitTim. birşay birşay. (4) anam çivte yolladı. anam bi elimde ekmek verdi bi elimde ırbık tallıya çivte giderTim (5) babamınan” (Doğru, 2022: 728).

2. DLT “ıwırık: ıbrık” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 659).

3. TDK “ırbık: Su kabı, ıbrık” DS. “ıwırık ıwırık ıbrık, imzikli bardak. Bu kelime söyleyiş, hem anlam bakımından Arapçaya uygun düşmüştür; ancak /b/ ünsüzü Türkçesinde /w/ olmuştur” (Değer, 2021: 461).

irkil-

1. EİMA “irkil-: Birikmek, toplanmak” (Doğru, 2022: 1676).

“biz (20) zabâlen gittik mi su yok. bekle bekle eşarplânan süzerdik öle su getiridik yani guyudan. çok (21) Sordu yâni. irkilcek de su yâni” (Doğru, 2022: 744).

2. DLT “irkil-: toplanmak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 667).

3. TDK “irkilmek(II): 2. nesnesiz, ağızlardan. Akan bir şey, bir engel karşısında duraklayıp birikmek” GTS. “irkmek: Biriktirmek, yığmak. İrkilmek: 1. Birikmek, toplanmak, yığılmak” TS. “irmek-: Biriktirmek, toplamak. İrkilmek: Su birikmek, toplanmak” DS.

kaç

1. EİMA “kaç: Kurutulmuş, kurumuş şey. -1- tomatis k.+ ı yapıyoz” (Doğru, 2022: 1703).

“MA: evet. hepsini. hepsini ben guruttun. ondon sonam işe ediyoS. tomatis kaku (61) yapıyoz bak. guruduyon, bamyâ bişiriyon bunnan” (Doğru, 2022: 910).

2. DLT “kak: kurutulmuş herhangi bir şey” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 677).

3. TDK “kak: 1. isim, ağızlardan. Elma, armut vb. meyvelerin kurutulmuşu” GTS.

keli / kelli / ker / ker / kerri

1. EİMA “keri: sonra” (Doğru, 2022: 1720).

“EB: Büyük ılıca yani. MÇ: he. sönadan keri aşşâ ılıca gomuşla. üs yanna (60) dâ gine işde bü ilk oturan zamanında işde göş daşılımda şu üsdümüze bi köv dâ gurulmuş” (Doğru, 2022: 532).

“samannan hataşladıktan keri fırınışodunu öğrendikten keri kendim (16) biliyom. yaptıktan kelli şêşediyom fırına veriyom pişiriyom. u da güzelce bişirdikten kelli (17) getiriyom döşüyom” (Doğru, 2022: 595).

“HÇ: bi saşat yuñuruyom. Bi saşat (12) yuñurduktan kerri hamırımız geliyo” (Doğru, 2022: 595).

“dē başKa yerde vāmişti, urdan da artık uraya (70) geçmişle. örencikden de artık örenciğe cingen köyü diye gız verenşolmadı. ondan **ker** de (71) artık buraya ev yapTırdık” (Doğru, 2022: 576).

2. DLT “kerü: 1. geri” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 705).

3. TDK “kelli: *edat, ağızlardan*. Çıkma durumundaki sözlerin ardı sıra geldiğinde birbirine bağladığı iki yargıdan birincisini zorlayıcı bir sebep olarak gösteren bir söz” GTS. “kelli: 1. Sonra” DS.

kendirik

1. EİMA “kendirik: Deriden veya çadır bezinden yapılan ve hamur tahtasının altına serilen yaygı” (Doğru, 2022: 1719).

“düŞünüg başlangıcında iki yenge (39) gezerdi yani kö, üj, içinde gezerdi, gogsularla ünnerledi. bi **kendirik** yayarladı. ayna, elma (40) dakılırdı yani şıye, ke.. ü şisine. u gelen una urya dökerdi” (Doğru, 2022: 794).

2. DLT “kenzi: değişik renklerde; kırmızı, sarı, yeşil Çin kumaşı”² (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 703).

3. TDK “kendirik: *isim, ağızlardan* deriden veya çadır bezinden yapılan ve hamur tahtasının altına serilen yaygı” GTS.

kepir

1. EİMA “kepir: Verimsiz killi toprak” (Doğru, 2022: 1720).

“EB: Ne madeni o? SŞ: ü (66) sakarya madeni diyö **kepir** çıkariyöller şurdan. EB: Kepir mi? SŞ: ivet. beyaz toprak. ht biz (67) **kepir** diyüz hani beyaz toprak çıkıyu. SGA: Ne yapıyorlar beyaz toprağı? Sİ: o dış devleti (68) gidiyo kedi gumu oluyomuş. bi di eskişerdi va şeyi faPrikası. burdan Şurıyı gidiyo. gali (69) neriye ne yapıyölle bilmiyöS. çalışan var burda. bizŞunu **kepir** diyöz hani kimisi maden diyö (70) ak topraŞa. beyaz evet” (Doğru, 2022: 866).

2. DLT “kepit: kurutmak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 704).

3. TDK “kepir: *isim, ağızlardan*. Çorak, çamurlu, verimsiz toprak” GTS. DLT’de bu sözcüğün tabanı *kurutmak* anlamındaki (kepi- ve kepit-) var, bu tabandan toprağın kurutulmuş, verimsiz şeklinin ifade edildiği değerlendirilmiştir.

kes

1. EİMA “kes: Harman savrulduktan sonra yerde kalan taşlı ve samanlı buğday” (Doğru, 2022: 1720).

“KK: hindi buydeyi yıkaması şu, (77) esgiden kes deriS bis. kes biliyog,gu? **kes**. harmanıg mesela topra, ,ı savırdıg ya u (78) harmanıg, ,altını süPürüdük. u yı, ,ılırdı. hambara, şe harmanı galdırdıkca unu yı, ,ıdı (79) böl. undan sona **kes** deriz u çalkadık ya, u çalkanıg hüstünde saplar gahırdı, ezilmedik” (Doğru, 2022: 548).

2. DLT “kes/ kesek: bir şeyin parçası” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 706).

3. TDK “kes (I): *isim, ağızlardan*. Genellikle yakmak için kullanılan iri saman” GTS. “kes (I): 1. İri saman. 2. Dövülerek saman yapılan ot. 3. Harman savrulduktan sonra yerde kalan taşlı ve samanlı buğday” DS.

² EİMA’da bunun değişik bir biçiminin, hamur tahtasına sarmak şeklinde –dirik eki ile yeni bir biçiminin ortaya çıktığı görülmektedir

oķu

1. EİMA “oķu: Kūçük armaĝanlarla yapılan dūĝūn aĝırısı” (Doĝru, 2022: 1843).

“Burası ok mu (69) kalabalık oluyor? E: he vacım olma mı? aha dū, ūn va iŐTe cumartesi gūn. būyūnŐoku (70) yazıldı mesela. Őeyig saletTin gelin getiriciĝŐesKiŐerden” (Doĝru, 2022: 584).

2. DLT “oķı-: aĝırmak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 772).

3. TDK “oķu: Kūçük armaĝanlarla yapılan dūĝūn aĝırısı” DS. Bu sūzcūĝūn fiil Őekli olan ve aĝırmak anlamına gelen oķı- DLT’de var, ancak EİMA ise aĝırı anlamındaki isim Őekli mevcut. “oķu < ET (Uyg.) oķıĝ ‘aĝrı, davet.’; Anad. Aĝ. oķu ‘1. Kūçük armaĝanlarla yapılan dūĝūn aĝırısı. 2. Armaĝan.’ DLT Ő (oķıĝ Ő); krŐ. DLT 357 oķut oķut Yemeĝe ya da beyin yanına aĝırma, davet” (Deĝer, 2021: 537).

sıķla-

1. EİMA “sıķla-: ok aĝlamak, gūz yaŐı dūkmek, sızlamak” (Doĝru, 2022: 1986).

“tabı (68) Şinci nede? Şinci anca dansŐedelle. biz, ovnadıĝ, ,o, zamat vallahi. oyuna ıkdık mıydı (69) ŐahırdıK dikilegalırdı oyunna hinci vinci bunnâ da Őıķlamaz baksaga. uŐzamat ne biliyim bu (70) ok Őıķlâdı bu bar- makla hinci niye Őıķlamaz kı? itiyalladık gali de oĝa” (Doĝru, 2022: 501).

“hoca derŐiŐde falanca fiŐmanca erkekse gadınsa ŐlmūŐ diyi. (5) gogŐu Őey gūrevimizi yaparız abdesŐalır gidânzŐiŐde cenâzeynen âlancâsa âlarız. Őıķlıncâsa (6) ŐıķlarızŐiŐde. cenâze gakandan kerı ūzūntū paylaŐırız u evde” (Doĝru, 2022: 695).

2. DLT “sıĝta-: aĝlamak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 818).

3. TDK “sıķlamak: Aĝlamak, gūzyaŐı dūkmek, sızlamak” TS. “sıķlamak: ok aĝlamak” DS.

sırı-

1. EİMA “sırı-: Sırımak, yorgan, Şilte vb.ni iri ve aralıklı dikmek” (Doĝru, 2022: 1987).

“HY: dikiliyor ya bu yorĝanı būle iine ĝoyuyok (19) bunu būle. bunukŐarasına ūsdūne de bunu ĝoyuyok būle. būle gūzelce bunu di.. sıryok, (20) dikiyok. hiŐ topallaK ne olmayorŐu. yorĝancılar diker” (Doĝru, 2022: 356).

2. DLT “sırı-: sık dikişle dikmek” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 820).

3. TDK “sırımak: 1. -i, aĝızlardan. Yorgan, Şilte vb.ni iri ve aralıklı dikmek” GTS. “sırımak: Saĝlamca dikmek” TS. “sırımak: 1.Yorgan, Şilte vb. iri iri, aralıklı dikmek. 2.Saĝlam ve sıkıca dikmek, itimek” DS.

sor-

1. EİMA “sor - II: Emmek, emerek iine ekmek” (Doĝru, 2022: 2003).

“SGA: Kendi kendisine yiyene kadar meme. EŐ: he ondan sona da aŐıĝ (54) suyundan yimeklerig, Őeyinden verirdiK gali yirdı. eline ekmek veridik sorardı. Őle bū- yūtTūk (55) yavrım” (Doĝru, 2022: 691).

2. DLT “sor-: emmek” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 828).

3. TDK “sormak, -ar (II) -i, aĝızlardan. Dudakları uzatıp soluĝu kuvvetle ekerek emmek” GTS. “sormak: Emmek, massetmek, emer gibi ıkmak” TS. “sormak: Emmek” DS.

sūbū

1. EİMA “sūbū: arpık, eĝri, ıkıntılı” (Doĝru, 2022: 2006).

"EA: biz hiç (120) olan mı olacak kız mı olacak, undan sonu, bi ıgri mi, **söbü** mü, kel mi diyenciliyin, kör mü, bi (121) şısı mi va, hiç bilmedik ki. allaha da o şükür hiç.. hepsi de hani salıklı,oldu" (Doğru, 2022: 828).

2. DLT "söbi: uzun ve sivri olan şey. söbi baş: yuvarlak olmayan insan başı" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 830).

3. TDK "söbek: Beyzi, yumurta biçiminde" TS. "söbü: Yumurta biçimi, oval. 1.Uzun, dar, ince. 3.Sivri, sivrice. 4.Çarpık, eğri, çıkıntılı" DS. "söbü < ET (MK) supı, subı 'Koni biçiminde, gittikçe incelen.'; Anad. Ağ. söbe, söbü, sübe 'Yumru şeklinde olan'" (Değer, 2021: 593).

tutmaç

1. EİMA "tutmaç: Dört köşe kesilmiş küçük hamur parçalarından yapılan yoğurtlu çorba" (Doğru, 2022: 2103).

"SE: (82) Tutmaç falan oluyor muydu? AA: tutmaç yapmayız biz. sarıcıKayada yapıyola. bizşöle (83) yapmayız. et veridik, et kesedik, hayvan. sonna" (Doğru, 2022: 936).

2. DLT "tutmaç: Türklerin tanınmış yemeği" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 904).

3. TDK "tutmaç: 1. İnce ince kesilen hamurdan yapılmış çorba. 2. Ufak ufak kesilmiş hamur suda haşlandıktan sonra pişmiş mercimek ve sarımsaklı yoğurtla karıştırılarak yapılan yemek" DS.

tüngül-

1. EİMA "tüngül- : Hendekten ya da yüksekten atlamak, yukarıya doğru sıçramak" (Doğru, 2022: 2015).

"alçağşura da duşcej, Şölum diyorum bokluk yakın urdan **tüngül**üve dediydim iyer gaş (116) sene ödu gaç yaşına geldi unutmadı gt. vadım mı söler. babanne der ben nerden (117) **tüngül**cedim,unuttum" (Doğru, 2022: 351).

"yok. her şey gakdı. şindi sâlonnâ çıkdı (62) dadı yok duzu yok. tabıdı **tungudu**" (Doğru, 2022: 761).

2. DLT "tümile-: (eşek vb..) tırıs gitmek, zıplayarak koşmak. tümilen-: (eşek vb..) tırıs gitmek, zıplayarak koşmak" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 909).

3. TDK "tüngü-: Hendekten ya da yüksekten atlamak, yukarıya doğru sıçramak. Zıplamak, atlamak, sıçramak" DS.

yayla-

1. EİMA "yayla-: Yazın yaylaya çıkmak, yaylada oturmak" (Doğru, 2022: 2225).

"şu karşıda urdalarımıştı bureye yayleye çıkallamıştı, böle (19) buralar hePŞOrmanımıştı- dı. işte onna **yaylad**ıykan orda bi katlışamşolmuş. bi göçebe mi bi (20) kişi mi ölmüş ..." (Doğru, 2022: 457).

"gızı ivden ilK sevta çıkarırken ilahinen çıkarır- ladı. (57) anam çıksıg yaylalara **yaylasıg**, anamıg gızı çok бага neylesig diye..." (Doğru, 2022: 794).

2. DLT "yayla-: yaz mevsimini geçirmek, yaylamak" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 962).

3. TDK "yaylamak: *ağızlardan*. Yazın yaylada oturmak, yaylaya çıkmak" GTS. "yaylamak, (yazlamak): 1. Yaylada yaz mevsimini geçirmek" TS. "yaylamak (I): Yaylaya çıkmak" DS.

yaz-

1. EİMA "yaz- I: 1. (Hamur vb.) Açmak. 2. Yaymak, sermek" (Doğru, 2022: 2226).

"öküzüg bi (26) tekini biri aldı bi tekini biri aldı bize yok. elimizi goynumuza soKduk beyimnen dikildik. (27) altımıza **yazacaK** pala yok. vallahi hasıra, hasıra dikildik" (Doğru, 2022: 400-401).

2. DLT "yad- ~ yat-: yaymak, sermek" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 939). "yaz-: Oğuzcada yazmak" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 963).

3. TDK "yazmak: 1. -i, *ağızlardan*. yaymak (I): 2. -i, *ağızlardan*. Yufka durumuna getirmek" GTS. "yazmak (I): 2. Yaymak, dağıtmak, açmak" TS. "yazmak (III): Sermek, açmak, yaymak (halı, örtü, yatak vb. için)" DS.

yet-

1. EİMA "yet - II : Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak" (Doğru, 2022: 2240).

"SGA: Eski kadınlık çok zormuş. MK: çok (24) zorudu. çok zorudu. çok çileliydi. bi de dâ yaş **yetmeSse** sırtıja çocü vurudug hadi ırgatlık (25) tarlasına" (Doğru, 2022: 710-711).

"hePsi bitiyor. ben atmış yetmiş davarı (52) kendim sağar şuriya gördüm. şindi bi deneyi dutamam bi deneyi. yaş **yetip** geçince a,ah" (Doğru, 2022: 715).

2. DLT "yet- ~ yit-: yetişmek, erişmek, ulaşmak" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 967).

3. TDK "yetmek: 5. -e *ağızlardan*. Bir yaşa erişmek, ulaşmak: *At dört, kız on beşe yettiği zaman / Severim kır atı bir de güzeli – Dadaloğlu*" GTS. "1. Yetişmek, erişmek, vasıl olmak, ulaşmak" TS. "yetmek (II): Varmak, erişmek" DS.

yolak

1. EİMA "yolak: Keçi yolu, patika" (Doğru, 2022: 2265).

"EA: evelcesi ta ölümüştü emme köv galıbalımıştıK sekisen doksan (24) haneymişTiK, köv, öjdcn tabı. undan sona baraş geldi. baraş gelinci Pişki yol **yolaK**şoldu, (25) atşoldu, araba oldu herkeş demiş iyileşdi" (Doğru, 2022: 825).

"(47) öj,arabasının, urdan urdan getiriken getiriken müllet, kimi yol yaptı kimi **yolak** yapTi. (48) undan sona öküz, eşeK sahabı oldula" (Doğru, 2022: 826).

2. DLT "yolak: patika, kırlarda bulunan küçük yol" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 980).

3. TDK "yolak: isim, *ağızlardan*. patika. *Evlerinin önü yoldur yolaktır / Başımızda dönen derttir dolaptır - Halk türküsü*" GTS. "yolak (I): Patika, keçiyolu" DS.

yu-

1. EİMA "yu -: Yıkamak" (Doğru, 2022: 2269).

"hasdı yatıyodu da. sonu unnâ kimmiş filan derse. şunnâ dı yeşil gibi geldi (33) de, ocaKdı filan Pişiriseğ de ayırın dı. şunnâ dı çamırlydı **yucan** dı ölü dörüycân" (Doğru, 2022: 868).

"SGA: Bunu nasıl (2) hazırladın? SK: önden börtTürdüm. süzeni süzdüm incecik a. he **yudum** o.. orda da var da. (3) onu da ezdim şöle incecik" (Doğru, 2022: 651).

2. DLT "yü-: yıkamak" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 984).

3. TDK "yumak: -i *ağızlardan*. yıkamak, *Evlerinin önü susam / Bir su bulsam yüzüm yusam - Halk türküsü*" GTS. "yumak, (yuymak (I), yuğmak): yıkamak" TS. "yumak: Yıkamak" DS.

4.2. EİMA'da Tespit Edilen Eskicil Sözcüklerdeki Anlam Değişmeleri

EİMA'dan tespit edilen eskicil sözcüklerin bir kısmında, Eski Türkçeden bu yana anlam değişimleri meydana gelmiştir. “Anlam değişimleri ile ilgili en önemli meselelerden biri de bunların türlerinin tespit edilmesidir. Bugüne kadar bu konuda hem genel olarak hem de ayrıntılı şekilde pek çok tasnif yapılmıştır. Ancak yapılan tasnifler Türkçenin tarihî gelişimi içinde uygulamaya konulmadığı ve daha çok yabancı bilim adamlarının yaptığı çalışmalar olduğu için bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Bilhassa *özelleşme* ve *genelleşme* terimlerinin tam olarak yerine oturmaması, bunlarla yakından ilgili olan ve anlam değişimlerinin büyük bir kısmını oluşturan *anlam daralması* ve *anlam genişlemesinin* kapsamının tespit edilmesini zorlaştırmaktadır” (Arslan Erol, 2018: 784). Arslan Erol'un da değindiği gibi sözcüklerin anlamlarında meydana gelen anlam değişimlerinin sınırını belirlemek oldukça güçtür. Aşağıda EİMA'dan elde edilen sözcüklerde görülen anlam değişimlerinden yalnızca anlam genişlemeleri ve daralmaları ele alınmıştır.

4.2.1. Anlam Genişlemeleri

Bir dildeki sözcükler, zamanla anlam alanını genişletir. “Dönemler arasında meydana gelen anlam değişikliklerinin büyük çoğunluğu *genişleme* şeklindedir. Bunda etkili olan çeşitli dil içi ve dil dışı faktörler vardır. Bilindiği gibi bu dönemler arasında meydana gelen tarihî ve toplumsal pek çok büyük olay vardır. Toplumun hayatında yer alan büyük küçük çeşitli olaylar sonucunda bilgilenme çok hızlanmış ve bilgilenme arttıkça yeni bilgilere ad bulmak için büyük oranda dilin var olan kelime kadrosu kullanılmıştır. Bu da var olan kelimelerin anlam alanlarının genişlemesine yol açmıştır” (Arslan Erol, 2018: 785-786). Anlam genişlemeleri, kültür ve medeniyetin değişmesi ve gelişmesi neticesinde dilde mevcut sözcüklere yeni anlamlar yüklenmesi ihtiyacından doğar. “Anlam genişlemesi (İng. semantic extension/ broadening/ generalization) herhangi bir sözcüğün temel anlamının dışında bağlama göre yeni anlamlar karşılayacak şekilde kullanılması durumudur. Bir sözcüğün çokanlamlı duruma gelerek daha önce karşıladığı anlamın yanında yeni anlamları da karşılaması durumunda anlam genişlemesi meydana gelir” (Doğru, 2013: 1195). Aşağıda EİMA'dan elde edilen eskicil sözcüklerdeki anlam genişlemeleri ele alınmıştır.

aşık DLT'de “insan veya başka canlılar”ın kemiği iken, bu kemikle çocukların oynadığı oyun anlamına gelerek hem anlamı değişmiş hem de genişlemiştir.

bıkın DLT'de “böğür” anlamına gelirken, anlam değişmesi ile “omurga, bel” anlamına gelmeye başlamıştır.

çımki DLT'de yalnızca odun parçasını ifade ederken zamanla buna ilaveten ateş yakmakta kullanılan şekil ve işlevce benzer işlevi gören çalığı da ifade etmeye başlamış hem anlamı değişmiş hem de genişlemiştir.

don DLT'de *elbise* anlamına gelen *tön ~ ton* “*giysi, elbise* anlamındaki kelime Eski Türkçeden itibaren karşımıza çıkar. Birbirine yakın anlamlarla anlam alanı genişleyen kelime” (Arslan Erol: 2018: 519) EİMA'da da kullanılmaktadır.

ğayrağ DLT'de “dağın katları ve kıvrımları, yamaç ve kenarları”nı ifade ederken anlam değişmesine uğrayarak “döşeme taşı, yassı, düz taş” şeklinde anlam genişlemesi olmuştur.

ğovan- DLT'de *küwen-* şekliyle “övünmek” anlamındayken benzer anlamda EİMA'da da kullanılmaktadır. Ses değişiklikleriyle *küven-* sözcüğü, Arslan Erol'a (2018: 405) göre Eski Türkçeden bu yana hem anlam alanını genişletmiş hem de anlam iyileşmesi olmuştur, Clauson anlamını “kötü anlamda ‘gururlu olmak, mağrur olmak’ hâlâ bazı şivelerde yaşayan anlam; daha sonra övücü anlamda ‘makul gurura sahip olmak, öz güvene sahip olmak’; bundan ‘mutlu olmak, memnun olmak’ şeklinde vererek bir anlam iyileşmesine işaret etmektedir” (2018: 770-771).

gök DLT'de “yeşillik (ağaçlık alan)” anlamındayken anlam değişmesine uğrayarak “Olgunlaşmamış, ham” anlamında kullanılmaya başlamıştır. “kelime, birbirinden türemiş somut ve soyut pek çok anlamı

içinde barındırır ve bu çok anlamlılığını elimizdeki en eski yazılı belgelerden itibaren izlemek mümkündür” (Arslan Erol, 2018: 377).

güldürtü DLT’de kuyu gibi derin ve akustik ortamda derinliği ifade eden ses “(taş, kuyuda) ses çıkarmak ve böylece derinliği haber vermek” anlamına gelirken, anlam değişmesine uğrayarak yalnızca derin mekânlarda çıkan sesleri değil, tabiatta aniden ortaya çıkan bütün sesleri ifade etmeye başlamıştır.

irkil- EİMA’da toplanmak anlamında kullanılmıştır. Ancak sözcüğün Arslan Erol’a (2018: 298) göre ‘tereddüt etmek, duraklamak, irkilmek’ ve ‘çekinmek, tereddüt etmek, duraklamak’ anlamları da vardır. “irk-’in edilgen şeklidir. ‘toplanmak; bir araya gelmek, toplamak’ anlamlarına gelen fiil alanını Eski Anadolu Türkçesi sonuna kadar genişletmiştir” (Arslan Erol, 2018: 298).

keli / kelli / ker / keri / kerri DLT’de “geri” bir şeyin öncesi anlamındayken, buradan hareketle anlam değişmesine uğrayarak “sonra” anlamında kullanılmaya başlamıştır.

yayla- DLT’de ‘yaz mevsimini geçirmek’ anlamındadır. “ya:y’den türemiş fiil, ‘yaz için (bir yere) yerleşmek; yazı (bir yerde) geçirmek’. Kelimenin anlam alanının Eski Anadolu Türkçesinin sonuna doğru genişlediği göze çarpmaktadır” (Arslan Erol, 2018: 611).

yet- DLT’de ‘yetişmek, erişmek, ulaşmak’ anlamında verilmiştir, ancak Arslan Erol (2018: 620) sözcüğün Eski Türkçede daha geniş bir anlama sahip olduğunu belirtir: “yaygınlığı oranında anlam alanını da genişletmiştir. ‘yet-, yetiş-, ulaş-’tan ‘olgunlaşmak, büyümek’ gibi anlamlara genişleyen” (2018: 620) bir sözcüktür.

oğu DLT’de “çağırma” anlamındayken EİMA’da “düğün çağırısı” anlamına gelmiştir. “Kelimenin yüzyıl sırasına göre gelişimine baktığımızda Eski Anadolu Türkçesi döneminde anlamının genişlediğini görüyoruz. Dönemin sonuna doğru bu genişleme daha da artmıştır” (Arslan Erol, 2018: 412).

bıtrağ DLT’de “fıstık şeklinde bir diken” anlamında kullanılırken, anlam değişmesine uğrayarak dikenli yaban otuna dönüşmüştür.

4.2.2. Anlam Daralmaları

Sözcükler genellikle anlam alanını genişletir, ancak bazı durumlarda bir özelleşme, daralma da meydana gelir. “Anlam daralması (İng. semantic restriction/narrowing) herhangi bir sözcüğün daha fazla ya da daha kapsamlı bir kavramı ifade ediyorken daha az kavramı ifade etmesi ya da kapsamı daha sınırlı bir anlam içermeye başlaması durumudur” (Doğru, 2013: 1198). EİMA’dan elde edilen eskicil sözcüklerden dördünde anlam daralması tespit edilmiştir.

kak bu sözcük Arslan Erol’a (2018: 117) göre başlangıçta bütün kuru olan nesnelere ifade ettiğini, Clauson’da genel anlamı ile ‘kuru şey’, sık sık şiddetli derecede kuru şey imasıyla kullanıldığını ancak zamanla sözcükte anlam daralması meydana geldiğini belirtir: “Meyveler için kullanıldığı da Kaşgarlı’da belirtilmektedir. Dolayısıyla kelime özelleşerek anlam daralmasına uğramıştır” (2018: 117).

kendirik sözcüğü DLT’de “değişik renklerdeki Çin kumaşı” için kullanılırken, anlam değişmesine uğrayarak yalnızca “hamur tahtasının altına serilen yaygı” anlamına gelmeye başlamış, sözcüğün EİMA’da anlam daralmasına uğradığı görülmektedir.

kes DLT’de “parça” anlamındayken, anlam değişmesine uğrayarak yalnızca harmanda savrulan samanın parçalı kısmını ifade etmeye başlamıştır, EİMA’da sözcükte anlam daralması meydana gelmiştir. Ancak Arslan Erol (2018: 340) *kesek* sözcüğünün *kes-*ten türemiş bir isim olduğunu (bir şeyden kesilmiş) parça anlamında olduğunu, ‘parça, toprak parçası, çamur tuğla’ anlamlarıyla yaşadığını, böylece bu sözcüğün anlam alanının hem somuttan soyuta hem de somuttan somuta doğru genişlediğini belirtmiştir.

sırî- DLT’de sadece “sık dikişle dikmek” anlamındayken Arslan Erol (2018: 102) sözcüğün Eski Türkçe döneminde ‘sırmak’ anlamı dışında ‘asılmak, yapışmak, ilişmek’ gibi anlamlara da sahip olduğunu, ancak daha sonra bu anlamlarını kaybederek anlam daralmasına uğradığını belirtmiştir.

5. Değerlendirme

EİMA'dan elde edilen eskicil sözcüklerin tamamının Eski Türkçedeki biçimleri ile kullanılmadıkları, bir kısmının biçim, ses ve anlam bakımından bazı farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Aşağıda bu sözcükler belirtilmiştir:

EİMA'da “Yanacak derecede ısınmak, hafif sararmak” anlamında kullanılan *gön-* sözcüğü, DLT'de Argu Türkçesinde “yanmak” anlamında geçmiş, ancak Oğuz Türkçesinin devamı olan EİMA'da da tanıklanmıştır.

EİMA'da tespit edilen “Çalı, odun parçaları” anlamındaki *çımki* sözcüğü DLT'de anlam bakımından oldukça yakın, ses bakımından epeyce değişime uğramış olan “ateş yakmak ve tutuşturmak için kullanılan odun” anlamındaki *çawar / çawar çuwar* sözcüğü ile eşleştirilmiştir.

EİMA'da tespit edilen “Hayvan koymaya mahsus yer, ahır” anlamındaki *dam* sözcüğü, DLT'de “duvar, sur” anlamına gelen *tām ~ tam* sözcüğü ile eşleştirilmiştir.

EİMA'da tespit edilen “Aniden çıkan şiddetli ses” anlamında ve isim olarak kullanılan *güldürtü* sözcüğü, DLT'de ses ve anlam bakımından epeyce farklı, ancak aynı yerden geldiği görülen “(taş, kuyuda) ses çıkarmak ve böylece derinliği haber vermek” anlamındaki *külre- / küldre-* fiili ile eşleştirilmiştir.

EİMA'da tespit edilen “Deriden veya çadır bezinden yapılan ve hamur tahtasının altına serilen yaygı” anlamındaki *kendirik* sözcüğü, DLT'de ses ve anlam bakımından epeyce farklı, ancak aynı yerden geldiği görülen “değişik renklerde; kırmızı, sarı, yeşil Çin kumaşı” anlamındaki *kenzi* sözcüğü ile eşleştirilmiştir.

EİMA'da tespit edilen ve isim olarak kullanılan “verimsiz killi toprak” anlamındaki *kepir* sözcüğü, DLT'de “kurumak ve kurutmak” anlamındaki *kepi-* ve *kepit-* fiilleri ile eşleştirilmiştir.

EİMA'da tespit edilen ve bir isim olan “Küçük armağanlarla yapılan düğün çağrısı” anlamındaki *oku* sözcüğü, DLT'de ses bakımından aynı, ancak “çağırmaq” anlamındaki *okı-* fiili ile eşleştirilmiştir.

EİMA'da tespit edilen ve bir isim olan “Tezden, hemen, çabuk, tez elden, tez” anlamındaki *dız-* sözcüğü, DLT'de “kaçmak” anlamındaki *tez-* fiili ile eşleştirilmiştir.

EİMA'da tespit edilen “Hendekten ya da yüksekten atlamak, yukarıya doğru sıçramak” anlamındaki *tüngül-* sözcüğü, DLT'de “(eşek vb..) trıs gitmek, zıplayarak koşmak” anlamındaki *tümile-* fiili ile anlamca ve şekilce benzer olduğu için eşleştirilmiştir.

EİMA'da tespit edilen “döşeme taşı, kaygan taşı, bileği taşı” anlamındaki *ğayraK* sözcüğü, DLT'de “dağın katları ve kıvrımları, yamaç ve kenarları” anlamındaki *kadrak* sözcüğü ile anlamca ve şekilce benzer olduğu için eşleştirilmiştir.

6. Sonuç

Ağızlar, ölçünlü dilden farklı olarak bünyelerinde eskicil sözcükler de barındırırlar. Çalışmada EİMA'dan 37 eskicil sözcük tespit edilmiştir. Bu da bize EİMA'nın söz varlığında Eski Türkçenin izleri olduğunu göstermektedir.

Standart Türkçede olduğu gibi Eski Türkçedeki sözcük başı ötümsüz /b/ ünsüzünün EİMA'da da korunduğu (bile>bele, bıkın>bıkın, bildir>bildir, buturgak > bıtraK) görülmektedir.

Ölçünlü TT'de sözcük başında yaygın olan /t/ > /d/ değişikliği iki eskicil sözcükte (ton > don, tez- > dız-) görülmüştür. Ancak iki sözcükte ise sözcük başındaki /t/ ünsüzünün korunduğu (tutmaç > tutmaç, tümile- > tüngül-) görülmüştür.

Ölçünlü TT’de yaygın olan sözcük başı /k/ > /g/ değişikliğinin EİMA’da da yaygın olduğu (kadrak > gayrak, küwen- > govan-, kogsak > govaşak, kök > gök, kön- > gön-, köñlek > göynek, külre-/küldre- > güldürtü) görülmektedir. Ancak beş sözcükte sözcük başındaki /k/ ünsüzünün korunduğu (kak > kak, kerü > kerü, kenzi > kendirik, kepi- > kepir, kes > kes) görülmüştür.

EİMA’dan tespit edilen eskicil sözcüklerdeki ses olayları:

Yakın göçüşme (/br/ > /rb/) (ıbrık > ırbık).

Yuvarlaklaşma (okı->oku, söbi>söbü)

Düzleşme (aşuk > aşıık, çapgut>çapıt, kerü>keri)

Genişleme (bile->bele-)

Daralma (tez->dız-)

Kalınlaşma (küwen- > govan-)

Ünlü türemesi (kogsak> govaşak)

Sözcük ortasında /d/ > /y/ değişimi /akıcılaşma (kadrak>ğayrak)

Sözcük ortasında /ñ/ > /y/ değişimi (köñlek> göynek)

Sözcük içinde /g/ düşmesi (buturgak>bitırak, çapgut>çapıt)

ET’deki fiil köklerinin EİMA’da ad şekillerinin kullanıldığı (okı->oku, külre- / küldre- > güldürtü) görülmektedir.

Çalışmada 14 sözcükte (aşıık, bıñın, çımkı, don, ğayrak, ğovan-, gök, güldürtü, irkil-, keli / kelli / ker / kerü / kerri, yayla-, yet-, oğu, bıtraık) anlam genişlemesi, 4 sözcükte ise (kak, kendirik, kes, sıfı-) anlam daralması tespit edilmiştir.

EİMA’da tespit edilen eskicil sözcüklerin tamamı şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Aynı biçim ve benzer anlamı koruyan eskicil ögeler: *ağnan-, kes, tutmaç, yolak, bıñın.*
2. Aynı biçim ve anlamı koruyan eskicil ögeler: *bıldır, irkil-, kaç, sor-, yayla -, yu-.*
3. Ses değişimine uğramış ve benzer anlamı koruyan eskicil ögeler: *bıtraık, çapıt, çımkı, dam, don, ğayrak, ğovaşak, gön-, göynek, keli / kelli / ker / kerü / kerri, sıkla-, sıfı-, söbü, tünğül-.*
4. Ses değişimine uğramış ve aynı anlamı koruyan eskicil ögeler: *belē-, dız-, ğovan-. ırbık, yaz-, yet-.*
5. Ses ve anlam değişimine uğramış eskicil ögeler: *aşıık, gök.*
6. Köken olarak tanımlanmayıp türev olarak tanımlanan eskicil ögeler: *güldürtü, kendirik, kepir, oğu.*

Bu çalışmada EİMA’dan tespit edilen eskicil ögeleri, diğer Eskişehir ağızlarından (Yörük Ağzı, Balkan Muhacir Ağzı, Türkmen Ağzı) da tespit etmek mümkündür. Ayrıca tespit edilen eskicil sözcüklerin yalnızca Eskişehir ağızlarında bulunduğu şeklinde bir iddia yoktur. Bu sözcükler diğer bölge ağızlarında da görülebilir. “Eskicil sözcükler, kendi tarihi dönemleri içinde aktif olarak yaşayan sözcüklerdir. Bu sözcüklerin bir kısmının günümüzde bir ağızda ya da bir Türk dilinde yaşıyor olması kaybolmadıklarını gösterir” (Değer, 2021: 13). Bundan sonraki çalışmalarda Eskişehir ili özelinde yörük, muhacir ve Türkmen ağızlarındaki eskicil sözcükler üzerine çalışma yapılabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Arslan Erol, H. (2018). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Değer, N. (2021). *Anadolu Ağzlarında Eskicil Söz Varlığı* [Doktora tezi]. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğru, F. (2013). Kâmûs-ı Türkî'den Türkçe Sözlük'e Anlam Değişmeleri – Eylemler. *Turkish Studies*, 8-9: 1183-1222.
- Doğru, F. (2022). *Eskişehir İli Manav Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü Lügâtî't-Türk (Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eryiğit, C. (2023), Bucak Ağzında Eskicil Kelimeler. *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9/3, 545-575.
- Gülsevin, G. (2015). Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihî Batı Rumeli Türkçesi Ağzlarının Tespitindeki Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32/3, 1-12.
- Güncel Türkçe Sözlük, Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 15.01.2024 vd.
- İmer, K.; Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İsi, H. (2018). Kelile ve Dimne'de Arkaik (Eskicil) Ögeler. *Dede Korkut*, 7/16, 56-89.
- Karaoğlu, S. ve Alan, N. (2022). Afyonkarahisar ağzlarında eskicil ögeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 538-549. DOI: 10.29000/rumelide.1221913.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı (çevrimiçi) <https://www.lugatim.com> (17.04.2024)
- Ölmez, M. (2003), Çağataycadaki Eskicil Ögeler Üzerine. *Mustafa Canpolat Armağanı*, (haz. A. Ata, M. Ölmez), s. 135-142, Ankara.
- Taş, İ. (2019). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskicil Ögeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yalçın, Ş. (2019). *Hüseyin Nihâl Atsız'ın Roman ve Şiirlerinde Eskicil Ögeler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.